

Zdjęcie
nie dostępne
w wersji
internetowej

Fotografia pochodzi z kolekcji negatywów szklanych odnalezionej w 2010 r. w Lublinie, w kamienicy przy Rynku 4. Odkrycie miało miejsce podczas remontu budynku. Od 2012 r. kolekcja znajduje się w depozycie Archiwum Fotografii Ośrodka „Brama Grodzka – Teatr NN”. Według dotychczasowych ustaleń prawdopodobnym autorem zdjęć jest Abram Zylberberg

A photograph from the collection of glass plates discovered in 2010 during a renovation of the house at 4 Rynek Street in Lublin. Since 2012 the collection has been kept in the Photo Archive of The “Grodzka Gate – NN Theatre” Centre. Abram Zylberberg is believed to be their author

ALINA CAŁA

MAX WEINREICH – POCZĄTKI ŻYDOWSKIEJ ANTROPOLOGII KULTUROWEJ

MAX WEINREICH – BEGINNINGS OF JEWISH CULTURAL ANTHROPOLOGY

Max Weinreich – znany nielicznemu gronu badaczy żydowskiej przeszłości – był zarówno prekursorem żydowskiej antropologii kulturowej, jak i jednym z pionierów psychosocjologii w II Rzeczypospolitej.

Urodził się w 1894 roku w Kuldizie na Łotwie, a jego pierwszą mową był niemiecki. Jako prawie już dorosły człowiek, pod wpływem ideologii partii Bund¹, zainteresował się językiem jidysz. Partia ta przydawała temu językowi dużą wartość, z jednej strony jako mowie ludu, a z drugiej – fundamentowi tożsamości narodowej Żydów wschodnioeuropejskich.

Fascynacja Weinreicha żydowskim socjalizmem nie trwała długo, przez kilka lat działał w partii folkistów². Podobnie jak działacze Bundu, folkisi wysuwali postulat narodowej

Although Max Weinreich is an academic only remembered among those studying Jewish past. He was a forerunner of both Jewish cultural anthropology and a pioneer of psycho-sociology in the interwar Poland.

He was born in 1894 in Kuldiga, Latvia in a German-speaking family. As a young adult, influenced by the ideology of the Bund party,¹ he got interested in Yiddish. The party treated

1 | Właśc. *Der Algemejner Jidischer Arbeter Bund in Lite, Poyln un Rusland* – Ogóln żydowski Związek Robotniczy na Litwie, w Rosji i Polsce – partia założona w 1897 r. w Wilnie. W latach 1906-1917 stanowiła sekcję Socjaldemokratycznej Partii Rosji. Po zwycięstwie bolszewickiej rewolucji była w Rosji Radzieckiej zwalczana. Ideologicznie związana z socjalizmem, ostro przeciwstawiała się narodowym i politycznym koncepcjom syjonizmu. Wprawdzie tak jak syjoniści uznawali Żydów za odrębny naród, ale za ich język ojczysty – jidysz, a nie hebrajski. Domagała

1 | Full name *Der Algemejner Yidisher Arbeter Bund in Lite, Poyln un Rusland*, or *The General Jewish Labour Bund of Lithuania, Poland and Russia*, a political party established in 1897 in Vilnius. Between 1906-1917 a part of the *Russian Social Democratic Labour Party*. After the Bolshevik victory it was opposed by the Soviet Russia. Ideologically socialist, it stood against the national and political concepts of Zionism. Although it agreed with Zionists that Jews were a different nation, they thought that Yiddish, not Hebrew, was their native language.

autonomii Żydów na terenie szeroko pojętej Europy Wschodniej i podkreślali ważne, narodotwórcze znaczenie języka jidysz.

Gdy otrzymał doktorat na Uniwersytecie w Marburgu (Niemcy, Hesja), był już uznanym badaczem dziejów języka jidysz, autorem rozprawy doktorskiej oraz kilku artykułów na ten temat, publikowanych w prasie żydowskiej. Wykładał w Wileńskim Żydowskim Seminarium Nauczycielskim, był również wychowawcą młodzieży, a od 1927 roku – założycielem skautowej organizacji „Bin” [Pszczoła].

Weinreich jest też znany jako jeden ze współzałożycieli Żydowskiego Instytutu Naukowego w Wilnie (Jidiszer Wisnszaflecher Instytut, JIWO). Placówka ta powstała w 1925 roku.

the language with utmost importance, it was the people’s language as well as the foundation upon which the national identity of Eastern European Jews was built.

Weinreich’s interest in Jewish socialism did not last long and for several years he was an active member of The Folkspartei.² Similarly to Bund, the Folkspartei wanted autonomy of the Jews living in Eastern Europe and emphasised the importance of the Yiddish language.

When he received his doctorate at Marburg University (Germany, Hessia), he already was a renowned historian of the Yiddish language and the author of a dissertation and a number of articles about Yiddish, published in Jewish press. He taught at Jewish Teacher’s Seminar in Vilnius, was a tutor and since 1927 – the leader of a scout organization “Bin” [Bee].

Weinreich is also famous for founding the Yiddish Scientific Institute in Vilnius (Yidisher Visnszaflecher Institut, YIVO), which was created in 1925 by a group of Jewish intellectuals

się narodowej i kulturalnej autonomii na terenach przez nich zamieszkałych w Europie Wschodniej, przeciwna była postulatowi utworzenia państwa żydowskiego na terenie Palestyny. Programowo była antyreligijna. Rozwijala świecką kulturę w języku jidysz, wspierając tworzenie bibliotek, stowarzyszeń kulturalnych, sieci świeckich szkół z jidysz jako językiem wykładowym oraz działalność naukową. W międzywojennej Polsce odgrywała dużą rolę w żydowskich związkach zawodowych, współpracując z Polską Partią Socjalistyczną. Pod przywództwem Wiktoro Altera (1890-1943), Henryka Erlicha (1882-1942), obaj zginęli w stalinowskim więzieniu) i Szmula Zygelbojma (1895-1943), przedstawicieli społeczności żydowskiej w emigracyjnym Rządzie Londyńskim) w późnych latach 30. partia ta odniosła znaczny sukces w wyborach municypalnych oraz do Żydowskich Gmin Wyznaniowych. Liczbę jej członków szacowano na 50 tys. W czasie okupacji Bund prowadził działalność konspiracyjną, współpracując opór cywilny w gettach, a także przygotowując w nich zbrojne wystąpienia. Działał także w Polsce powojennej. Został zmuszony do samorozwiązania na początku 1949 r., większość jego działaczy wyemigrowała.

They wanted a national and cultural autonomy on their lands in Eastern Europe and opposed the idea of creating a Jewish country in Palestine. Antireligious, it developed secular culture in Yiddish, supported the creation of libraries, cultural societies, academic activities and a network of secular schools where lessons were taught in Yiddish. In the interwar Poland it held an important position in Jewish trade unions and cooperated with Polish Socialist Party. Led by Victor Alter (1890-1943), Henryk Erlich (1882-1942, both died in a Stalinist prison) and Shmuel Zygelbojm (1895-1943), a representative of Jewish communities in the Polish Government-in-exile, in the late 1930s the party had a significant success in local elections and elections for Jewish Communities. It is estimated that Bund had about 50,000 members. During the occupation Bund worked in the underground, organized civil resistance in ghettos and prepared a military uprising. Bund was also active after the war but was forced to disband in early 1949. Most of its members emigrated.

Stworzona została przez grupę intelektualistów żydowskich, zainteresowanych badaniem i rozwojem kultury tworzonej w języku jidysz. Weinreich zasiadał w Komitecie Założycielskim wraz z takimi osobistościami, jak Albert Einstein, Zygmunt Freud, ekonomista Jakub Leszczyński, historycy Szymon Dubnow i Jakub Szacki czy przywódca folkistów – Noach Prylucki. Został dyrektorem tej placówki.

JIVO posiadało filie w Berlinie (do 1933 roku), Warszawie (do 1939 roku), Buenos Aires oraz Nowym Jorku. W tym ostatnim mieście działa do dziś jako YIVO Institute for Jewish Research³. Skupieni w wileńskiej placówce naukowcy zajmowali się socjologią, etnografią, demografią oraz analizą położenia ekonomicznego Żydów w Polsce i innych krajach Europy

interested in studying and developing a Yiddish-based culture. Weinreich was a member of the Founding Committee along Albert Einstein, Sigmund Freud, Jakub Leszczyński (an economist), historians Simon Dubnow and Yankev Shatzky or Noyekh Prilutski, the leader of the Folkspartei. Weinreich became the institution’s director.

YIVO had branches in Berlin (until 1933), Warsaw (until 1939), Buenos Aires and New York. YIVO Institute for Jewish Research still operates in New York.³ The academics working in the Institute focused on sociology, ethnography, demography and economic conditions of Jews in Poland and other central European countries. Under Weinreich’s supervision the institute began a systematic study of the Jewish language. The research results were published in “YIVO Bleter.”

When the Second World War broke out, Weinreich escaped to the USA, where since 1940 he was the director of the New York branch and continued his work, for example with a four-volume history of the Yiddish language or a dictionary of the Yiddish language (created together with his son, Uriel);⁴ he also began organizing a competition of Jewish emigrants’ memoirs, but despite having collected a significant number of documents, autobiographies and letters, he was unable to complete the research (see Foyer 1999). He died in New York in 1969.

2] Właśc.: *Jidisze Folkspartej in Pojln (Żydowska Partia Ludowa w Polsce) – ugrupowanie powstałe w Warszawie w 1917 r. Jego założycielem i przywódcą był Noach Prylucki (1882-1941?), dziennikarz popularnej gazety „Der Moment” (1910-1939), badacz folkloru żydowskiego, współzałożyciel JIWO. Folkści, uznając Żydów za odrębny naród, domagali się dla nich autonomii kulturalno-narodowej w Europie. Przecistawiając się zarówno narodowym, jak i kulturalnym koncepcjom syjonizmu, kładli nacisk na rozwój nowoczesnej kultury żydowskiej w języku jidysz. Politycznie zbliżeni do nurtu liberalizmu, krytykowali zarówno żydowski socjalizm, jak i klerykałizm. Po przesuwycięniu wewnętrznych podziałów, w 1929 r. ugrupowanie zmieniło nazwę na Jidisze Demokratisze Folkspartej, jednak w latach 30. traciło na znaczeniu. Po wojnie działało w Polsce nielegalnie do 1949 r.*

3] W 1946 r. nowojorska filia nosiła nieco mylącą nazwę „Yiddish Scientific Institute – YIVO”.

2] *Yidishe Folkspartej, Jewish People’s Party, was created in Warsaw in 1917 by Noyekh Prilutski (1882-1941?), its leader and journalist in a popular newspaper “Der Moment” (1910-1939), who also studied Jewish folklore and co-founded YIVO. The Folkists considered Jews to be a separate nation and thus wanted cultural and national autonomy in Europe for them. Opposing both national and cultural ideas of Zionism they emphasized the importance of developing modern Jewish culture in Yiddish. Close to liberal ideas, they criticised both Jewish socialism and clericalism. Having resolved some internal differences, in 1929 the party changed its name into Yidishe Demokratishe Folkspartej, but it lost its importance in the 1930s. After the war it operated illegally until 1949.*

3] *In 1946 the New York branch had a misleading name “Yiddish Scientific Institute – YIVO.”*

Środkowo-Wschodniej. Pod kierunkiem Weinreicha Instytut podjął systematyczne studia nad językiem żydowskim. Wyniki badań ogłaszane były na łamach periodyku „JIVO Bleter”.

Po wybuchu II wojny światowej Weinreich zdołał wyjechać do Stanów Zjednoczonych, gdzie od 1940 roku kierował nowojorską filią instytutu. Kontynuował swoją pracę, m.in. przygotowując czterotomowe dzieło poświęcone historii języka jidysz i – wraz ze swoim synem Urielem – słownik literackiego języka jidysz⁴. Zainicjował konkurs wspomnień żydowskich emigrantów (tych badań nie zdołał zrealizować, choć zebrał sporą kolekcję dokumentów, autobiografii i listów) (zob. Foyer 1999). Zmarł w Nowym Jorku w 1969 roku.

Max Weinreich zaczynał podobnie jak wielu folklorystów i etnografów działających przed I wojną światową: spisywał ustną twórczość literacką Żydów wschodnioeuropejskich (Estonia, Łotwa, Litwa). Tak jak współcześni mu etnografowie, w badaniach kierował się scjentystycznym pozytywizmem. Dość wcześnie jednak jego działalność badawcza przestała mieścić się w ramach tradycyjnej etnografii, choćby dlatego, że wyszedł poza zwykłe zainteresowanie językiem, którym posługiwali się Żydzi. Nie tylko badał jego dialektyczne odmiany, ale podjął próbę stworzenia

Max Weinreich began his ethnographic and folklorist career as other such academics did before World War One: by writing down the oral literature of Eastern European Jews (Estonia, Latvia, Lithuania), and – as other contemporary ethnographers – he based his studies on scientific positivism. However, quite early traditional ethnography turned out to be insufficient, since his interests focused not only on typical areas of the Jewish language: he studied its dialectal forms, but also attempted to create its literary style, thus abandoning the role of a subjective researcher and adopting the position of a reality-changing agent. Although the literary form of Yiddish did not have time to grow in the Jewish culture before it was obliterated, the standardization Max Weinreich (and his son Uriel) worked out is still valid in both literary and academic circles.

Several events made Weinreich into the extraordinary academic, important to both Polish and Jewish science. First of all there was the American scholarship (1932-1933), which allowed him to meet Florian Znaniecki.⁵ However, attending a Yale University seminar, conducted by Edward Sapir,⁶ was even more important, since he met there for example John Dollard.⁷ Another participant of the seminar, Edward F. Frazier⁸ (the first Afro-American sociologist) also was a source of inspiration for Weinreich. Affected by Znaniecki's ideas, Weinreich learned to appreciate the value of personal documents as a source, and cooperation with

4| Max Weinreich, „Geshichte fun der jidischer szprach”, opublikowane przez YIVO dopiero w 1973 r. Kompletnie angielskie tłumaczenie tego dzieła wydane zostało jeszcze później, bo w 2008 r. Słownik „Modern English-Yiddish, Yiddish-English Dictionary” („Modern englisch-jidysz, jidysz-englisch werterbuch”) opracował ostatecznie i wydał w 1968 r. Uriel Weinreich, profesor języka, literatury i kultury jidysz na Uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku.

5| Wprawdzie Znaniecki od 1920 mieszkał w Poznaniu, lecz w 1933 r. wykładał na Uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku – prawdopodobnie wtedy poznał go Weinreich.

4| Max Weinreich, „Geshikhte fun der yidisher shprakh,” published by YIVO in 1973. Complete English translation was only published in 2008. “Modern English-Yiddish, Yiddish-English Dictionary” (“Modern english-yidish, yidish-english verterbukh”) was completed and published in 1968. Uriel Weinreich, professor of Yiddish linguistics, literature and culture at Columbia University in New York.

5| Although Znaniecki since 1920 lived in Poznań, in 1933 he taught at Columbia University in New York, where Weinreich probably met him.

formy literackiej. W ten sposób porzucił rolę obiektywnego badacza na rzecz funkcji działacza zmieniającego zastaną rzeczywistość. Choć literacka forma jidysz nie miała czasu, by zakorzenić się w kulturze żydowskiej przed jej zagładą, to standaryzacja języka jidysz wypracowana przez Maxa Weinreicha (i jego syna Uriela) funkcjonuje do dziś w obiegu literackim i naukowym.

O tym, że Weinreich stał się kimś wyjątkowym zarówno w polskiej, jak i żydowskiej nauce, przesądziło amerykańskie stypendium naukowe, dzięki któremu w okresie 1932-1933 poznał Floriana Znanieckiego⁵. Ważniejsze chyba jednak było uczestnictwo w seminarium prowadzonym na Uniwersytecie Yale przez Eduarda Sapira⁶, podczas którego spotkał m.in. Johna Dollarda⁷. Inspirujący wpływ na niego miał inny uczestnik tego seminarium – Edward F. Frazier⁸, pierwszy czarnoskóry socjolog amerykański. Pod wpływem Znanieckiego Weinreich docenił wartość dokumentów osobistych jako źródła badań, zaś współpraca z kolegami z seminarium zaowocowała tym, że zainteresował się problemem społecznej alienacji grup dyskryminowanych. Wpływowi Frazierza zawdzięczał skierowanie uwagi na strategię radzenia sobie z dyskryminacją przez młodzież z grup mniejszości narodowych.

other participants of the seminar resulted in interest in the issue of social alienation of groups discriminated against. Frazier's influence made him look into the strategies of combating discrimination by the youth from ethnic minorities.

The academic experience was useful when Weinreich returned home. He kept in touch with Znaniecki, who created in Poznań the first Polish Institute of Sociology⁹ and in 1930 began publishing “Sociological Review.” In the magazine, Weinreich published the theoretical basis for his planned study of the condition of the Jewish youth, titled *Studjum o młodzieży żydowskiej. Program i metoda Wydziału Badania Młodzieży Żydowskiego Instytutu Naukowego* (Weinreich

6| Edward Sapir (1884-1939) – amerykański antropolog i lingwista, badacz języków Indian północno-amerykańskich. Interesował się także jęz. jidysz. Uczeń Franza Boasa. Twórca teorii o postrzeganiu rzeczywistości poprzez język, badał relacje między indywidualną psychiką a kulturą. Próbował połączyć językoznawstwo z psychologią i antropologią (zob. Kirshenblatt-Gimblett 1996).

7| John Dollard (1900-1980) – socjolog, współtwórca psychosocjologii. Analizował stosunki rasowe w USA, zwłaszcza położenie ludności afroamerykańskiej w południowych stanach. Współtwórca teorii o przemieszczeniu frustracji/agresji.

8| Edward Franklin Frazier (1894-1962) – socjolog, badacz położenia ludności afroamerykańskiej. Autor jednej z pierwszych rozpraw na temat dyskryminacji („The Pathology of Race Prejudice”, 1927), która wzbudziła ostre protesty naukowego establishmentu w Stanach Zjednoczonych. Badał zależność wzorców rodzinnych Afroamerykanów od dziedzictwa niewolnictwa („Negro Family in Chicago”, 1932; „Negro Youth at the Crossways”, 1940).

6| Edward Sapir (1884-1939), American anthropologist and linguist, studied languages of indigenous North Americans. Also interested in Yiddish. Franz Boas' student. Creator of the linguistic relativity theory, studied the relations between individual psychology and culture. Attempted to connect linguistics with psychology and anthropology (see Kirshenblatt-Gimblett 1996).

7| John Dollard (1900-1980) – sociologist, co-creator of psychosociology. He analysed race relations in the USA, especially the situation of Afro-Americans in southern states. Co-author of the frustration-aggression theory.

8| Edward Franklin Frazier (1894-1962) – sociologist, studied Afro-American's situation. Author of one of the first works about discrimination (“The Pathology of Race Prejudice”, 1927), which was protested by the American academic establishment. Studied the relation between Afro-American family patterns and slave heritage (“Negro Family in Chicago”, 1932; “Negro Youth at the Crossways”, 1940).

Swoje naukowe doświadczenia Weinreich wykorzystał po powrocie do kraju. Podtrzymał kontakty naukowe ze Znanieckim, który w Poznaniu utworzył pierwszy w Polsce Instytut Socjologii⁹ i w 1930 roku zaczął wydawać „Przegląd Socjologiczny”. Na łamach tego pisma Weinreich opublikował założenia teoretyczne planowanych badań nad kondycją młodzieży żydowskiej, pt. *Studjum o młodzieży żydowskiej. Program i metoda Wydziału Badania Młodzieży Żydowskiego Instytutu Naukowego* (Weinreich 1935a). W tym samym roku wydał broszurę *Der weg cu undzer jugnt. Jesoydes, metodn, problemen fun jidiszer jugnt-forszung* (Weinreich 1935b), zawierającą rozszerzoną wersję założeń badawczych.

Wzorując się na dokonaniach Znanieckiego (zob. Znaniecki, Thomas 1918-20), Weinreich pragnął wykorzystać do badań świadectwa osobiste. O ile jednak Znaniecki swoje badania nad chłopską emigracją mógł oprzeć na zachowanej w archiwach korespondencji¹⁰, to Weinreich bazę źródłową musiał dopiero stworzyć. Podstawą analiz miał stać się zatem zbiór dokumentów wywołanych. W tym celu Weinreich i jego współpracownicy z JIWO postanowili ogłosić konkurs na autobiografie. Ogłoszenie skierowali do młodych ludzi w wieku 14 – 25 lat. Starali się też własnymi kanałami zbierać pamiętniki, zbiory

1935a). The same year he published *Der veg tsu undzer jugnt: yesoydes, metodn, problemen fun yidisher jugnt-forshung* (Weinreich 1935b), with expanded version of the study's principles.

Similarly to Znaniecki (see Znaniecki, Thomas 1918-20), Weinreich wanted to use personal accounts for his studies. However, Znaniecki could base his studies of peasant emigration on surviving letters¹⁰ and Weinreich had to create the database of sources first, and thus base his analyses on a collection of evoked documents. Working towards this goal Weinreich and his co-workers from YIVO decided to launch an autobiographical competition for young people, aged 14 to 25. Meanwhile they also continued collecting other diaries, letter collections, their parents' notes, etc. Henryk Ormian, a psychologist from Łódź, helped them by reading a number of the diaries and developing an advanced psychological analysis.¹¹ This cooperation shows the interdisciplinary nature of the studies, whose methodology resembled psycho-sociology's, which only appeared in the mid-20th century.

9| W 1920 r. na Uniwersytecie Poznańskim Znaniecki objął Katedrę Socjologii i Filozofii Kultury, a rok później utworzył Instytut Socjologiczny.

10| Koncepcja badań nad polskimi emigrantami w USA mogła powstać dlatego, że Znaniecki w latach 1910-1914 pracował w Towarzystwie Opieki nad Wychodźcami, publikując statystykę chłopskiej emigracji i badając wpływ emigracji na położenie chłopów w Królestwie Polskim. Naukową współpracę z Williamem Thomasem podjął w 1913 r.

11| Kolekcja ta znajduje się w Center for Research on the History and Culture of Polish Jewry na Uniwersytecie Hebrajskim w Jerozolimie. Kolekcja dr. Ormiana jest szczególnie ciekawa, bo zachowały się psychologiczne charakterystyki autorów zestawione na podstawie pamiętników, ankiet, wywiadów i rozmów z nimi.

9| In 1920 he took the chair in the Cultural Sociology and Philosophy Department at the University of Poznań and a year later he created the Institute of Sociology.

10| The study of Polish immigrants in the USA was possible because in 1910-1914 Znaniecki worked in the Society for the Welfare of Émigrés, where he published the peasant emigration statistics and studied the influence of emigration on the peasant situation in the Kingdom of Poland. In 1913 he began academic cooperation with William Thomas.

11| The collection resides in the Centre for Research on the History and Culture of Polish Jewry at the Hebrew University of Jerusalem. Ormian's collection is especially interesting since it includes authors' psychological profiles derived from diaries, questionnaires, interviews and conversations.

listów, zapiski rodziców, działaczy młodzieżowych itp. Podjęli współpracę z łódzkim psychologiem Henrykiem Ormianem, przekazując mu niektóre z otrzymanych pamiętników, które posłużyły do pogłębionej analizy psychologicznej¹¹. Ta współpraca świadczy o interdyscyplinarności założeń badawczych, metodologicznie bliskich powstałemu w połowie XX wieku kierunkowi psychosocjologii.

Pierwszy konkurs został ogłoszony w 1932 roku w skali lokalnej, na Wileńszczyźnie¹². Nadesłano 34 prace. JIWO postanowiło ponowić konkurs dwa lata później, szerzej propagując swój apel. Tym razem napłynęły aż 304 autobiografie z całej Polski, Europy, a nawet z Palestyny¹³. Konkurs ogłoszono jeszcze raz w 1939 roku, uzyskując 289 prac. Niektóre docierały do adresata już po wybuchu wojny. Trzykrotnie ogłaszane konkursy przyniosły bardzo ciekawy materiał badawczy, którego naukowcy z JIWO nie zdążyli już zanalizować. Większość autobiografii została zniszczona lub rozproszona w czasie wojny. Z całej kolekcji ocalały 302 rękopisy wywiezione przez hitlerowców do Niemiec, a po wojnie przekazane przez amerykańskie wojska okupacyjne do nowojorskiego YIVO¹⁴. Z różnych powodów Weinreich już się nimi nie zajął. Długo leżały w archiwum YIVO¹⁵ – aż w 1986 roku grono naukowców pod kierownictwem

The first competition was announced in 1932 on a local scale, in the Vilnius Region. 34 works were sent in. Two years later YIVO decided to repeat the competition on a larger scale and this time received 304 works from Poland, Europe and even Palestine.¹³ The competition was launched one more time in 1939 and resulted in 289 works. Some of them arrived after the war broke out. The three competitions resulted in very interesting source material to study; unfortunately the academics from YIVO did not manage to work with it. Most of the autobiographies were destroyed or scattered during the war. Only 302 manuscripts survived – taken by the Nazis to Germany and after the war given by the American forces to YIVO in New York.¹⁴ For various reasons Weinreich did not study them. They spent a long time in YIVO's archives¹⁵ until in 1986 a group of academics led by doctor Lucjan Dobroszycki decided to publish the most valuable ones. This interesting collection of accounts has been carefully studied for the last few years (see Shandler 2002; Cała 1992; 1994; 2002; Bassok 2011; Kijek 2013).

When discussing the results of the first two competitions, Weinreich said: “We were presented with a rich and readily available social laboratory with a unique weave of economical, national, religious, political and other factors. After using this material any student of social phenomena will have a lot of conclusions and thoughts (...). Were we to discover a socio-

12| Data pierwszego konkursu dowodzi, że jeszcze przed wyjazdem do Stanów Zjednoczonych Weinreich starał się stworzyć bazę źródłową przyszłych badań. Kierował się przykładem podobnych inicjatyw podjętych przez polskich przedstawicieli szkoły Znanieckiego. Józef Chalasiński w pracy „Drogi awansu społecznego robotnika” wykorzystał plon konkursu na pamiętniki robotników (Chalasiński 1931).

13| Jak wyliczył Max Weinreich w broszurze „Der weg...”, prace przysłano ze 130 miejscowości w granicach ówczesnej Polski, 8 z Łotwy, 6 z Rumunii, 7 z Litwy i tyleż z Palestyny.

12| The date of the first competition proves that even before his journey to the USA Weinreich attempted to create a source base for his future research, just as other representatives of Znaniecki's school did in similar initiatives. Józef Chalasiński in “Drogi awansu społecznego robotnika” used the results of a competition for workers' diaries (Chalasiński 1931).

13| As Max Weinreich pointed out in “Der Veg...”, the entries came from 130 places in Poland, 8 from Latvia, 6 from Romania, 7 from Lithuania and 7 from Palestine.

dr. Lucjana Dobroszyckiego postanowiła wydać te najcenniejsze. Dopiero od niedawna ten ciekawy zbiór świadectw jest dogłębnie badany (zob. Shandler 2002; Cała 1992; 1994; 2002; Bassok 2011; Kijek 2013).

Weinreich, omawiając plon dwóch pierwszych konkursów, stwierdził: „Mamy tu przed sobą nader bogate, a jakżeż łatwo dostępne, laboratorium społeczne z jedynym w swoim rodzaju spłotem czynników ekonomicznych, narodowych, religijnych, politycznych i innych. Każdemu badaczowi zjawisk społecznych przy zapoznaniu się z tym materiałem niemało będzie nasuwało się spostrzeżeń i wniosków [...]. Gdyby się nam udało odkryć rzeczywistość psychologiczną, która tkwi w przemianach kulturowych środowiska żydowskiego, rzuciłoby to dużo nowego światła na proces społeczny w ogólności” (Weinreich 1935a: 42). Taki sposób myślenia, jaki uwidocznił się w cytowanych słowach Weinreicha, był w ówczesnych naukach społecznych bardzo nowoczesny. Chodziło tu zwłaszcza o dostrzeżenie, że to co się dzieje w grupie mniejszości (czy to narodowej, czy społecznej, jak chłopci w klasycznej etnografii), ma wpływ na całe społeczeństwo.

Nie było przypadkiem, że przedmiotem badań uczynił Weinreich młodzież, choć miał nadzieję, jak twierdził w powyższym cytacie, że rezultaty dadzą się zastosować do refleksji nad całym społeczeństwem. W okresie międzywojennym teoretycy pedagogii albo sami byli psychologami, albo rutynowo z nimi współpracowali, toteż wykorzystując ich dorobek łatwiej było prowadzić badania tak, by zastosować metodologię socjologii i psychologii łącznie. Zażwały tu także doświadczenia wychowawcze Weinreicha, pracującego z młodzieżą w szkole i organizacji skautowskiej, a także z nauczycielami – jako wykładowca w Żydowskim Seminarium Nauczycielskim.

reality embedded in cultural changes of the Jewish community, we would learn a lot about social processes in general” (Weinreich 1935a: 42). The way of reasoning visible in these words was very modern for the contemporary social sciences, especially the conclusion that the processes occurring in a minority group (either ethnic or social, like peasants in classical ethnography) influence the whole society.

It was not accidental that Weinreich focused his studies on the youth, although – as he writes in the quotation – he hoped the results would be possible for a reflection about the whole society. During the interwar period, pedagogy theorists either were psychologists or routinely worked with them, thus it was easier to apply both sociological and psychological methodology to a given research. Weinreich’s pedagogical experience was also important – he worked with the youth at school and in a scout organization, as well as with teachers when working at Jewish Teacher’s Seminary.

14| Część kolekcji autobiografii została odnaleziona w Wilnie po uzyskaniu niepodległości przez Litwę.

14| A part of the collection was discovered in Vilnius after Lithuania regained its independence.

15| Pierwsze omówienie ocalałej kolekcji znalazło się w pracy: M. Kligberg, „Child and Adolescent Behavior under Stress”, wydanej przez YIVO w Nowym Yorku w 1965 r. Wbrew tytułowi, w którym pobrzmiwa echo przedwojennych zamierzeń Weinreicha, praca ta nie wyszła poza powierzchowną analizę zawartości.

15| The first analysis of the surviving collection can be found in M. Kligberg, “Child and Adolescent Behavior under Stress,” published by YIVO in New York in 1965. However, despite the title, which suggests the pre-war Weinreich’s plans, the text offers only a superficial analysis.

Weinreich posiłkował się teoriami freudyzmu, filozofii „Gestalt” Kurta Lewina, a także psychologii rozwojowej dziecka sformułowanej przez Jean Piageta, by „systematycznie opisać życie zewnętrzne i psychiczne młodzieży; wyjaśnić, jakie czynniki formują osobowość” (ibidem: 42). Nie znam żadnej innej polskiej pracy z lat 30. XX wieku, z zakresu nauk społecznych, w której wykorzystano by te nowatorskie wówczas założenia teoretyczne. Zauważył on przede wszystkim czynniki decydujące o poczuciu kulturowej odrębności Żydów wschodnioeuropejskich, które zarazem wikłały ich w sprzeczności i rzutowały na kondycję psychiczną dzieci i młodzieży. Dziecko urodzone w grupie mniejszościowej kształtuje swoją świadomość etniczną najczęściej w sposób konfliktowy, tzn. w zderzeniu z poczuciem „braku przynależności” do większości, bycia „innym”. W przypadku grup dyskryminowanych towarzyszy temu uczucie „bycia kimś gorszym”. Porównując sytuację dziecka murzyńskiego w Stanach Zjednoczonych z tą, w jakiej formowała się etniczna samoświadomość dzieci żydowskich, Weinreich zwrócił uwagę na dwa okresy życia, gdy takie „uświadomienie” stawało się najistotniejsze dla osobowości: w czasie pierwszych kontaktów społecznych (zwykle wkrótce po osiągnięciu umiejętności mówienia) oraz w okresie dojrzewania. Oba „ataki żydowskości” (jak je nazwał autor) wymagały psychicznej kompensacji. Gdy dziecko było małe, takie kompensacje podsuwali mu rodzice lub najbliższe otoczenie. W czasie pokwitania sposobów kompensacji musiało już szukać samo, rozwijając to, co mu podsunęli wcześniej rodzice lub w opozycji do tych pierwszych zadośćuczynień.

Osobowość młodego człowieka, w zależności od wielu czynników (natury biologicznej, kulturowej, społecznej), w rozmaity sposób reagowała na uświadomienie sobie faktu przynależności do grupy „napiętnowanej”. Weinreich wyróżnił kilka psychicznych typów. Reakcja autystyczna mogła objawiać się wycofaniem, izolacją od otoczenia, ale także pasją

Weinreich made use of Freudian theories, Kurt Lewin’s “Gestalt” philosophy, as well as Jean Piaget’s child’s developmental psychology to “systematically describe life and psychology of the youth; explain identity-creating factors” (ibidem: 42). I haven’t heard of any other social science’s text that in the 1930s would merge and utilise all these modern theories in a research.

First of all, he noticed the factors defining Eastern European Jews’ cultural identity, which resulted in contradictions and affected the psychological condition of children and the youth. A child born in a minority group shapes their ethnic identity through conflict, i.e. when facing “the lack of belonging” to the majority, by “being other.” In the case of groups discriminated against this is accompanied by the feeling of “being worse.” By comparing the situation of an Afro-American child in the USA with the conditions in which the ethnic identity of Jewish children was formed, Weinreich pointed out two periods of life when the “self-identification” was the most important for one’s personality: during first social contacts (usually soon after learning to talk) and in adolescence. Both “attacks of Jewishness” (as the author called them) required some kind of psychological compensation. When a child was little, parents or the close environment provided such compensations. However, having reached adolescence, they had to seek them by themselves, either further developing the compensation methods their parents had provided or using opposite solutions.

Depending on a variety of factors (biological, cultural, social), a young person’s personality reacted differently when realising the fact that they belonged to the “stigmatized” group. Weinreich singled out a number of psychological types. The autistic reaction could show as withdrawal, isolation or fascination in literature or a hobby. The egocentric reaction could lead to the development of creative talents or, just as often, to neurosis or psychosis.

czytelniczą albo hobbystyczną. Reakcja egocentryczna prowadzić mogła do rozkwitu talentów twórczych, ale równie często – do nerwicy lub psychozy. Indywidualizm, przejawiający się wybujałymi ambicjami, dążeniem do sukcesu, mógł mieć zarówno pozytywny, jak i destrukcyjny charakter. A wreszcie, reakcja prospołeczna kierowała zainteresowania młodego człowieka ku innym, obdarzając go umiejętnością nawiązywania kontaktów z ludźmi, zdolnościami przywódczymi. Taka prosta, freudowska typologizacja reakcji psychicznych nie jest już stosowana przez współczesną psychosociologię. Jej nieadekwatność wyczuwał intuicyjnie sam Weinreich, gdy niejako w sprzeczności do poprzednich wywodów zauważył, że często owe „typy” psychiczne mieszały się w jednej osobowości, w różnych okolicznościach i okresach życia przejawiając się w rozmaitym natężeniu. Prowadzić mogły albo do scalenia osobowości, dostosowania do otoczenia, albo też – dezintegracji i alienacji.

Weinreich próbował dociec, jak czynniki psychiczne formujące osobowość jednostki przejawiać się mogły na poziomie kultury całej grupy etnicznej. Szukał odpowiedzi na pytanie, jak zbiorowość Żydów wschodnioeuropejskich reagowała na warunki, w jakich jej przyszło żyć; jakich kompensacji szukała we własnej kulturze lub poza nią. W tym celu omówił przemiany, jakie zachodziły w żydowskiej zbiorowości po I wojnie światowej.

Podobnie jak od społeczeństw większościowych, także i od mniejszości powojenna sytuacja wymagała szybkiego dostosowania się do zachodzących zmian, przez co wzmogła procesy rozpadu tradycyjnych kultur. Wśród Żydów przebiegały one szybciej i gwałtowniej niż w społecznościach chłopskich Europy Środkowo-Wschodniej. Jedną z przyczyn była zwiększona mobilność ludności żydowskiej, wymuszona przesiedleniami dokonywanymi przez wojska rosyjskie, a także masową ucieczką na zachód w latach 1914-1917. Wprawdzie sprzyjało to przyjmowaniu zachodnich wzorców cywilizacyjnych, ale zniszczenia wojenne, ogólne zacofanie gospodarcze tej części Europy oraz powtarzające się kryzysy ekonomiczne powodowały, że taka adaptacja zachodziła w specyficzny sposób. Jak zauważył Weinreich, „w tej oto konfiguracji przeobrażają się stare

Individualism, manifested as ambition and drive to succeed, could result in either positive or destructive personality. And finally, prosocial reactions directed a young mind towards other people, teaching him how to be outgoing, sociable and a leader. Modern psychosociology has long abandoned such a simple, Freudian typology of psychological reactions. Weinreich also intuitively sensed their inadequacy when he noticed, somehow contradictorily to his earlier explanations, that the “types” mixed and merged in one personality, showing to a varied degree in various conditions and life stages. They could lead either to a complete personality that adapted to the environment, or to disintegration and alienation.

Weinreich wanted to discover whether psychological factors that formed an individual identity could show on the cultural level of a whole ethnic group. He wanted to know how Eastern European Jews reacted to the conditions they lived in, how they compensated in their own culture and beyond and to do so he discussed the changes occurring in the Jewish society after the First World War.

The post-war reality demanded from both minorities and majorities the ability to quickly adapt to occurring changes and thus sped up the processes of traditional culture disintegrations. Among Jews they happened faster and had more impact than in peasant communities of Central and Eastern Europe. Increased mobility of Jews was one of its reasons, i.e. forced relocations conducted by the Soviet Army and mass exodus to the West in 1914-1917. Although the situation seemingly made it easier to adapt Western patterns of civilisation, war damage,

wzory życia żydowskiego i zostają przyjęte nowe elementy kultury. Jedwabne pończochy, manicure i radio docierają do okolic, których ludność, od pół wieku przyzwyczajona do kolei żelaznej, obecnie ze względów oszczędnościowych zaczyna na nowo jeździć furmanką. Innymi słowy, symbole cywilizacji zachodniej nie towarzyszą tu wyższym zarobkom, lecz powodują dalsze kurczenie się i przedtem bardzo szczupłych wydatków na odżywianie” (ibidem: 33).

Rezultatem takich przemian było dalsze kulturowe różnicowanie społeczności żydowskiej: „znaczna część grupy trzyma się jeszcze tradycyjnego judaizmu, ulegając reformom tylko o tyle, o ile stosunki ją do tego zmuszają. Na drugim końcu są koła, które od tradycji żydowskiej całkowicie odeszły [...]. O większości powiedzieć można, że przyjmuje zachodnie wzory, ale nie w sposób czysto mechaniczny, tylko kombinuje nowe formy ze starymi tradycjami na różne sposoby i w rozmaitych odcieniach” (ibidem: 34).

Zjawisko to prowadziło do zderzenia dwóch sprzecznych procesów: integracji ze społeczeństwem większościowym oraz wzmocnienia etnicznej odrębności czy wręcz kultywowania świadomości narodowej. Procesy adaptacyjne, choć dotyczyły całej populacji, wśród Żydów przebiegały w innym tempie, prowadząc do nieco innych rezultatów: „w przeciwieństwie np. do akulturacji emigrantów w Stanach Zjednoczonych, proces odbywający się wśród Żydów wschodnich nie mieści się w ramach upodobniania się do bezpośredniego otoczenia. Bardzo często jest to raczej uzachodnienie w formach swoiście żydowskich, które odbywa się równoległe z podobnym procesem u nieżydowskiej ludności. Ponieważ Żydzi mają własne stosunki z zachodem, wpływy zachodnie docierają do nich niekoniecznie za pośrednictwem otoczenia nieżydowskiego” (ibidem: 42).

Duża część ludności żydowskiej, żyjąc wedle norm tradycyjnych, reprezentowała konserwatywny światopogląd, przejawiający się w obyczajowości lub choćby w strukturze działalności gospodarczej: kramarstwo, obnośny handel i spora część chałupniczego rzemiosła w swoich formach niezbyt licowały z obrazem nowoczesności. Istniały jednak grupy (nie tylko inteligencji),

the economic backwardness of this part of Europe and recurring economic crises resulted in the adaptation happening in a peculiar way. As Weinreich noticed, “in this configuration old models of Jewish life transform and new elements of culture are accepted. Silk stockings, manicure and radio reach the areas where 50 years ago the population got used to the railway and now to save money has to use the cart again. In other words the symbols of the Western civilization do not accompany higher wages, but result in even less money spent on food” (ibidem: 33).

The changes resulted in further cultural differentiation of Jewish society: “most of the group still follow traditional Judaism, introducing reforms only if they have to. On the other hand, there are groups that have completely abandoned tradition (...). Most of them adapt Western models, but not automatically, but rather by combining new forms with old traditions, in many ways in a variety of shades” (ibidem: 34).

The phenomenon resulted in a clash of two contradictory processes: the integration with the society, and strengthening ethnic identity, or even cultivation of national identity. Although the whole population underwent this adaptation, it had a different speed among the Jews and thus led to slightly different results: “contrary to, for example, acculturation of the immigrants in the USA, the process that Eastern Jews are undergoing does not follow the model of becoming similar. Very often it is rather westernization in unique Jewish forms, which occurs parallel to a similar process happening among non-Jewish population. Since

które szybciej przejmowały wzory zachodnie, a ponadto służyły jako pośrednik między Zachodem a rozmaitymi warstwami ludności większościowej swoich krajów. Przykładem może być wpływ żydowskich krawców czy fryzjerów na modę, zwłaszcza na prowincji, ale też działalność translacyjna żydowskich literatów, którzy umożliwili polskiej inteligencji zapoznanie się np. z pisarstwem Franza Kafki. Recepcja utworów Kafki wśród żydowskich inteligentów zaowocowała w polskiej literaturze takim zjawiskiem, jak twórczość Bruno Schulza.

Zauważając społeczne i narodowe różnice, Max Weinreich słusznie dopatrywał się możliwości wysuwania ogólniejszych wniosków, jakie daje socjologom badanie jednej grupy etnicznej: „należyte stawianie problemów dotyczących środowiska żydowskiego, może dostarczyć znakomitych wzorów pokazowych dla badań ogólniejszych. Jeżeli dotrzemy do różnych dróg i stopni uzachodnienia u Żydów i nie-Żydów, będzie to dla nas miało wielkie znaczenie metodologiczne dla rozumienia aktów psychicznych, za pomocą których nowe pierwiastki kultury bywają w ogóle przejmowane i wcielane we wzory zastarzałe; albowiem tu, między Bałtykiem a Morzem Czarnym nie mamy przecież do czynienia ze świeżo przybyłymi emigrantami, tylko z grupą, która zamieszkuje to samo terytorium bez przerwy od 600 albo więcej lat” (ibidem: 42).

Żydzi w Europie byli ludnością autochtoniczną; pojawili się na jej terenie na długo przedtem, zanim ukształtowały się poszczególne narodowości. Należy podkreślić to stwierdzenie z całą mocą, bowiem przekonanie, że była to grupa obca, niczym świeżo przybyli imigranci, jest rozpowszechnione nie tylko w popularnej mentalności, ale rzutuje czasem na perspektywę badawczą niektórych historyków, także żydowskich.

W końcowej części książki *Der weg zu undzer jugnt* Max Weinreich zamieścił nieco utopijny postulat stworzenia nowej dziedziny praktycznych nauk społecznych, którą nazwał „technologią

Jews have their own links to the West, Western influence does not have to reach them through non-Jewish channels” (ibidem: 42).

A significant part of Jewish society lived traditionally and represented a conservative approach to life, visible for example in their economic endeavours like stall holding, peddling or cottage industry, which did not exactly agree with progressiveness and modernity. However, there were groups (not only among the intelligentsia) who adopted Western patterns faster and served as middle-men between the West and the various strata of the major populations of their countries. For example the influence of Jewish tailors or barbers on fashion, especially in rural areas, as well as translations done by Jewish writers, who made various texts available for Polish intelligentsia, for example Franz Kafka's works. In turn, the reception of Kafka's texts among Jewish intelligentsia resulted in, for example, Bruno Schulz's prose.

Weinreich noticed the social and national differences and thus attempted to draw more general conclusions, available for the sociologists focused on a single ethnic group: “the correct way of presenting the problems of the Jewish community may result in excellent models for more general studies. Reaching the variety of ways and degrees of westernization of Jews and non-Jews will provide a huge methodological asset for understanding psychological acts, which take control of new elements of culture and embed them in the old models; here between the Baltic and the Black Sea we are not dealing with a freshly arrived group of immigrants, but people who have lived on the same territory for 600 years or more” (ibidem: 42).

Jews were an indigenous people in Europe, they lived here long before individual nations came to be. This fact cannot be stressed enough, because there the notion that they were an

alien group, not unlike freshly arrived immigrants, is widespread not only in popular belief but also occasionally influences some, also Jewish, historians' studies.

In the final section of *Der weg zu undzer jugnt*, Max Weinreich calls for creating a new field of practical social sciences, called “human technology.” Despite the misleading name, some of his intentions were surprisingly accurate, for example when he noticed the relation between psychological traumas (and the ways of compensating for them with culture) and the culture-coded aggression level and their influence on historical events.

W latach 60. XX wieku amerykańscy naukowcy stworzyli etno- i psychosocjologię. Prekursorem tych teorii był Franklin Frazier ze swoimi studiami nad rodziną, niewolnictwem i dyskryminacją. John Dollard był ich współtwórcą. Następnie przekształciły się one w nowoczesną antropologię kulturową, stanowiąc jej teoretyczne podwaliny. Zarówno Edwarda Sapira, jak i o pokolenie młodszego Maxa Weinreicha można nazwać jej prekursorami. Sapira – ze względu na jego wszechstronne zainteresowania badaniami lingwistycznymi, psychologią i antropologią oraz doświadczenie etnograficzne w badaniu Indian północnoamerykańskich i ich ginącej

ludzka”. Wbrew niezbyt trafionej nazwie, niektóre jego intuicje były zdumiewająco trafne, np. kiedy zwracał uwagę na zależność między psychicznymi urazami (i sposobami ich kompensacji przez kulturę) a poziomem agresji zakodowanej w kulturze oraz jej wpływem na przebieg historii. Wiele słuszności zawierała i ta hipoteza Weinreicha, że ruch „higieny społecznej”, który miałby zmniejszyć skutki neuroz (pojmowanych po freudowsku, tzn. jako konflikt między osobowością a społecznymi wymogami czy konwenansami), prowadzić mógłby do obniżenia poziomu agresywności. To przekonanie leży u podstaw całej współczesnej psychologii humanistycznej, usiłującej leczyć za pomocą grupowych psychoterapii.

Należy dodać na końcu, że w ocalałej części podziemnego archiwum Getta Warszawskiego zachowały się materiały mogące świadczyć, że nawet w tych dramatycznie trudnych warunkach jego twórca, dr Emanuel Ringelblum, podjął próbę przeprowadzenia podobnych badań nad młodzieżą. Przygotował kwestionariusz, zaś członek Żydowskiej Organizacji Bojowej, Zalman Frydman, prowadził badania w kołach młodzieżowych Komitetów Blokowych (stanowiących podstawowe jednostki oporu cywilnego). Nie zdołano ich jednak ukończyć przed zagładą getta, zaś w Archiwum Ringelbluma zachowały się jedynie pojedyncze dokumenty (zob. Archiwum ŻIH, Ring I, sygn. 105).

W latach 60. XX wieku amerykańscy naukowcy stworzyli etno- i psychosocjologię. Prekursorem tych teorii był Franklin Frazier ze swoimi studiami nad rodziną, niewolnictwem i dyskryminacją. John Dollard był ich współtwórcą. Następnie przekształciły się one w nowoczesną antropologię kulturową, stanowiąc jej teoretyczne podwaliny. Zarówno Edwarda Sapira, jak i o pokolenie młodszego Maxa Weinreicha można nazwać jej prekursorami. Sapira – ze względu na jego wszechstronne zainteresowania badaniami lingwistycznymi, psychologią i antropologią oraz doświadczenie etnograficzne w badaniu Indian północnoamerykańskich i ich ginącej

Another hypothesis, also quite correct, stated that a “social hygiene” movement could diminish the results of neuroses (in Freudian understanding as a conflict between identity and social requirements) and result in lower aggression levels. This belief is a foundation of modern humanistic psychology, which treats patients with group psychotherapies.

Finally, it must be said that in the surviving part of the Warsaw Ghetto some materials were found indicating that even in these horrific conditions doctor Emanuel Ringelblum attempted similar studies of the youth. He prepared a questionnaire and Zalman Frydman, a member of Jewish Combat Organization, conducted studies among the youth from the Block Committees (a basic civil resistance unit). However, the work could not be finished before the Ghetto's destruction and the Ringelblum Archive only offers separate documents (see Archiwum ŻIH, Ring I, sygn. 105).

In the 1960s American academics created ethno- and psychosociology. Franklin Frazier with his studies of family, slaves and discrimination was one of their precursors, John Dollard was another. Later these disciplines transformed into modern cultural anthropology and became its theoretical foundations. Both Edward Sapir and a generation younger Max

spuścizny duchowej przejawiającej się w językach. Weinreicha – pozycję ze względu na jego intuicje badawcze, których jednak nie zdołał sklasyfikować w praktycznych badaniach, bowiem przedmiot jego zainteresowań – wspólnota Żydów wschodnioeuropejskich – została zamordowana w Holokauście.

Weinreich can be called its precursors. Sapir – because of his wide range of interests, both linguistic, psychological and anthropological, as well as ethnographic experience gained during his studies of the Native Americans and their diminishing spiritual heritage shown by their languages. Weinreich – due to his intuitive studies, which he was unable to apply practically because the subject of his studies – the Eastern European Jews – was murdered in the Holocaust.

Przel./transl. Jan Sielicki

DR ALINA CAŁA

etnografka, badaczka terenowa, doktor nauk historycznych, pracownica naukowa Żydowskiego Instytutu Historycznego, członkini zarządu Stowarzyszenia Żydowski Instytut Historyczny. Autorka książek poświęconych stosunkom polsko-żydowskim, m.in. „Asymilacja Żydów w Królestwie Polskim (1864-1897)” (1989), „Wizerunek Żyda w polskiej kulturze ludowej” (1987) oraz zbiorów tekstów: „Ostatnie pokolenie: autobiografia polskiej młodzieży żydowskiej okresu międzywojennego” (2003) oraz „Dzieje Żydów w Polsce 1944-1968: teksty źródłowe” (1997, wspólnie z Heleną Datner). Wraz z Hanną Węgrzynek i Gabrielą Zalewską jest współautorką encyklopedii „Historia i kultura Żydów polskich” (2000).

Ph.D. ALINA CAŁA

ethnographer, field researcher, doctor of the humanities, employee of Jewish Historic Institute, board member of the Jewish Historic Institute Association. Author of books on Polish-Jewish relations, for example: “Asymilacja Żydów w Królestwie Polskim (1864-1897)” (1989), “Wizerunek Żyda w polskiej kulturze ludowej” (1987) and collections of texts: “Ostatnie pokolenie: autobiografia polskiej młodzieży żydowskiej okresu międzywojennego” (2003) and “Dzieje Żydów w Polsce 1944-1968: teksty źródłowe” (1997, with Helena Datner). With Hanna Węgrzynek and Gabriela Zalewska a co-author of “The History and Culture of Polish Jews” (2000).

BIBLIOGRAFIA / BIBLIOGRAPHY:

- Dina Abramowicz, Abraham Brumberg, Eleanor Gordon-Mlotek i inni, 1997, *Zichroynes wegn dokter Maks Wajnrajch / Zikhroynes vegn Dokter Maks Vaynraykh*, „YIVO Bleter”, t./vol. 3, New York: YIVO.
- Ido Bassok, 2011, *Alilot neurim: otobiografjot szel bene noar Jehudim miPolin ben szete Milhamot haOlam / Alilot neurim: otobiyografiyot shel bene noar Yehudim miPolin ben shete Mihamot haOlam*, Tel Aviv.
- Alina Cała, 1992, *Świadomość młodzieży żydowskiej w II Rzeczypospolitej*, „Krytyka”, nr/no. 39, Warszawa: NOWA, ss./pp. 20-41.
- Alina Cała, 1994, *The Social Consciousness of Young Jews in Interwar Poland*, „Polin”, t./vol. 8, Londyn: Institute for Polish-Jewish Studies, ss./pp. 42-65.
- Alina Cała, 2003, *Ostatnie pokolenie. Autobiografie polskiej młodzieży żydowskiej okresu międzywojennego*, Warszawa: Sic.
- Józef Chałasiński, 1931, *Drogi awansu społecznego robotnika*, Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha.
- Kamil Kijek, 2010, *Między uniwersalną nauką a narodową polityką. Charakter projektu badań nad młodzieżą Żydowskiego Instytutu Naukowego (JIWO) w Polsce międzywojennej*, „Kwartalnik Historii Żydów”, nr/no. 2, ss./pp. 163-193.
- Kamil Kijek, 2013, *Świadomość i socjalizacja polityczna ostatniego pokolenia Żydów Polskich w II Rzeczypospolitej*, materiały niepublikowane z/unpublished from IH PAN.
- Barbara Kirshenblatt-Gimblett, 1996, *Coming of Age in the Thirties: Max Weinreich, Edward Sapir, and Jewish Social Science*, „YIVO Annual”, t./vol. 23, New York: YIVO.
- Moshe Klipsberg, 1965, *Child and Adolescent Behavior under Stress*, New York: YIVO.
- Jeffrey Shandler, 2002, *Awakening Lives. Autobiographies of Jewish Youth in Poland Before the Holocaust*, New Haven and London: Yale University Press.
- Daniel Soyer, 1999, *Documenting Immigrant Lives at an Immigrant Institution. YIVO's Autobiography Contest of 1942*, „Jewish Social Studies”, t./vol. 5, nr/no. 3, Bloomington: Indiana University Press, ss./pp. 218-243.
- Max Weinreich, 1935a, *Studjum o młodzieży żydowskiej. Program i metoda Wydziału Badania Młodzieży Żydowskiego Instytutu Naukowego*, „Przegląd Socjologiczny”, t./vol. 3, nr/no. 1/2, Poznań, ss./pp. 30-82.
- Max Weinreich, 1935b, *Der weg cu undzer jugnt. Jesojdes, metodn, problemen fun jidiszer jugnt-forschung / Der veg tsu undzer yugnt. Yesoydes, metodn, problemen fun yidisher yugnt-forschung*, Wilno.
- Max Weinreich, 1973, *Geszichte fun der jidiszer szprach / Geshikhte fun der yidisher shprakh*, New York: YIVO.
- Max Weinreich, 2008, *History of the Yiddish Language*, New York: Yale University Press.
- Florian Znaniecki, William I. Thomas, 1918-1920, *The Polish Peasant in Europe and America*, t./vol. 1-5, Boston: Gorham Press.